

Delinquente en problematische meisjes in de molen van de jeugdbescherming, 1912-1965

MARGO DE KOSTER^a
VEERLE MASSIN^b

ABSTRACT

Delinquent and wayward girls in the treadmill of juvenile justice, 1912-1965

This article is concerned with the daily practices of the Belgian juvenile justice system towards girl delinquents during the period 1912-1965. We follow girls on their pathways through this system, from their first conflicts with the law and encounters with juvenile justice officials to their actual re-education, in particular in reform schools. We examine the backgrounds and problems of girls entering juvenile justice, how experts translated these into a clear profile of the girl delinquent, and which impact this had on juvenile judges' decisions and girls' experiences. Further, we investigate which re-education measures were taken as the 'appropriate' answer to girls' presumed need for moral and sexual supervision. Finally, we shed light onto the limits of (the welfare model of) Belgian juvenile justice by focusing on 'incorrigible' girls at the end of the penal chain. To conclude, we identify a number of parallels between the past and the present of juvenile justice practices towards young women.

Key words: Juvenile justice practices, girls, pathways, historical perspective

Kernwoorden: Jeugdrechtelijke praktijk, meisjes, trajecten, historisch perspectief

Panopticon, 33 (5), 437-453
© 2012 MAKLU | ISSN 0771-1409 | SEPTEMBER 2012

^a Deeltijds docent, Faculteit der rechtsgeschiedenis, Vrije Universiteit Amsterdam en post-doctoraal onderzoeker, Centre d'histoire du droit et de la justice, Université catholique de Louvain (Corresp.: Margo.Dekoster@uclouvain.be).

^b Post-doctoraal onderzoeker, Centre d'histoire du droit et de la justice, Université catholique de Louvain.

INLEIDING

Meisjes die vergripen plegen, men kan er maar moeilijk mee overweg. Omdat ze niet zo talrijk zijn en zogenaamd 'typische' vrouwelijke kenmerken zoals gezagsgetrouwheid, zachtmoedigheid en conformisme schijnen te missen, verschijnen vrouwelijke delinquenten snel, veel sneller dan mannelijke, als maatschappelijke afwijking en uitzondering op hun eigen geslacht. Precies daardoor worden zij als extra bedreigend ervaren, en geven recente berichten over ernstige misdrijven en gewelddadig gedrag van jonge vrouwen aanleiding tot regelrechte paniek (WONG, 2012). Want waar gaat de samenleving heen als nu ook de meisjes crimineel worden?

Dit artikel onderzoekt de dagelijkse praktijk van het Belgische jeugdrechtsysteem ten aanzien van dit vreemde randfenomeen van meisjescriminaliteit in de periode 1912-1965. We volgen het traject dat meisjes aflegden doorheen de gerechtelijke en institutionele

molen, vanaf het moment dat ze in de netten van justitie belandden en de diverse actoren van de jeugdbescherming vervolgens vorm gaven aan hun profiel en de 'aangepaste' aanpak, tot hun heropvoeding, in het bijzonder via institutionele plaatsing.

De internationale literatuur wijst uit dat jonge vrouwen in deze periode, in de meeste westerse landen, vaker het onderwerp werden van jeugdrechtelijke interventies, en dit veeleer voor problematische situaties waarin ze zichzelf 'in gevaar' brachten dan voor delinquentie, waarbij hun nood aan toezicht en bescherming als argument werd ingeroepen. Dat gebeurde in een context van morele paniek, die in de vroege 20ste eeuw en na de Tweede Wereldoorlog opnieuw de kop opstak, over de rebelse, genotzuchtige en moreel bedorven jeugd en 'onzedige' meisjes in het bijzonder. Al te 'losse' en onvoldoende gesuperviseerde meisjes werden als een gemakkelijke prooi beschouwd voor een hele reeks van sociale mistoestanden, waartegen zowel zichzelf als de samenleving moesten worden beschermd: buitenechtelijke zwangerschappen, geslachtsziekten, prostitutie, abortus, kindermoord, kinderverlating, enz. Tegelijkertijd hebben buitenlandse onderzoekers aangetoond dat zulke 'probleemmeisjes' achter het masker van bescherming en heropvoeding aan invasieve en repressieve praktijken van deskundig onderzoek en langdurige opsluiting werden onderworpen (ODEM, 1995; COX, 2003; MYERS, 2006).

Deze bijdrage wil nagaan of er zich in de praktijk van de Belgische jeugdbescherming gelijkaardige fenomenen aftekenden, wetende dat in België gelijklopende problematiserende discours over de ongeregelde jeugd en percepties van deviante meisjes als bron van moreel en seksueel gevaar aanwezig waren (DUPONT-BOUCHAT, CHRISTIAENS & VANNESTE, 2004; DE KOSTER, 2010). We trachten voor de periode 1912-1965 in de eerste plaats grote lijnen te distilleren betreffende het profiel van de vrouwelijke jeugd-delinquent. Welke meisjes belandden precies in de netten van justitie en welke problemen en misstappen gingen daarachter schuil? Welk beeld schetsten jeugdbeschermingsactoren vervolgens in hun expertises en evaluaties van de jonge vrouwen, welke probleemdefinities en verklaringen van deviant gedrag hanteerden ze daarbij, en welke impact had dit op beslissingen van de jeugdrechter en de ervaringen van meisjes? Daarnaast bekijken we de hen opgelegde beschermingsmaatregelen, dat wil zeggen hoe het 'geschikte' antwoord op de nood van meisjes aan moreel en seksueel toezicht in de praktijk werd ingevuld, en identificeren we spanningen tussen bescherming en rehabilitatie enerzijds, en bestraffing en stigmatisering anderzijds. Ten slotte trachten we licht te werpen op beperkingen en grenzen van de jeugdbescherming door haar omgang met 'onverbeterlijke' meisjes die helemaal aan het einde van de institutionele keten waren aanbeland onder de loep te nemen. In de conclusies trachten we uiteindelijk een aantal parallellen te trekken tussen heden en verleden.

Deze tekst is grotendeels gebaseerd op de resultaten en conclusies van onze doctoraat-sproefschriften over de vervolging van vrouwelijke minderjarigen door de Belgische jeugdrechtbanken (DE KOSTER, 2003) en hun plaatsing in instellingen, in het bijzonder in de staatsheropvoedingsinstelling voor 'moeilijke' meisjes in Brugge (MASSIN, 2011a). Beide studies steunen op een hoofdzakelijk kwalitatief diepte-onderzoek van respectievelijk rechtsplegings- en opsluitingsdossiers van jonge vrouwen. Hoewel er recentelijk wel iets meer historisch onderzoek is verricht naar de praktijk van de Belgische jeugdbescherming in de periode 1912-1965, en we daar ook naar zullen verwijzen, zijn beide proefschriften en onze aanvullende studies (DE KOSTER, 2009; DE KOSTER, 2010; MASSIN, 2011b) momenteel nog de enige die specifiek en uitgebreid aandacht schenken aan meisjes. Dat geldt in

het bijzonder voor de institutionele trajecten en ervaringen van jonge vrouwen, die aan bod komen in de twee laatste delen van deze bijdrage, en waarvoor we haast uitsluitend zijn aangewezen op het proefschrift van Veerle Massin. Het mag dan ook duidelijk zijn dat deze bijdrage slechts een eerste aanzet kan leveren en dat bijkomend onderzoek door historici naar jonge vrouwen in de Belgische jeugdbescherming bijzonder wenselijk is.

1. MEISJES IN DE NETTEN VAN JUSTITIE: ACHTERGRONDEN EN TRAJECTEN NAAR DE RECHTBANK

Meisjes vertegenwoordigden gedurende de eerste helft van de 20ste eeuw ruim een kwart tot een derde van de jaarlijks door de Belgische jeugdrechters behandelde zaken. Zij pleegden dezelfde brede waaier van vergrijpen als jongens, met die uitzondering dat zaken van prostitutie en 'losbandigheid' (*débauche*, art. 15) quasi uitsluitend bij hen voorkwamen, hoewel slechts in beperkte mate. Kleine vermogenscriminaliteit (art. 16) en wangedrag of onbuigzaamheid (art. 14) waren de meest voorkomende vergrijpen bij beide geslachten. Bij de meisjes spande de laatste categorie, die ouderlijke verzoeken tot plaatsing omvatte, echter de kroon, vooral in grote gerechtelijke arrondissementen zoals Brussel en Antwerpen, terwijl jongens veel lager scoorden op 'wangedrag' en overwegend wegens diefstal werden vervolgd. Landloperij (art. 13) nam ook een vrij belangrijke plaats in bij meisjes, een iets grotere nog dan bij de jongens het geval was. Deze verdeling bleef opvallend stabiel tot 1960 (FRANÇOIS, 2011; DUMORTIER, 2006).

De introductie van de 'niet-delinquente' interventiegronden van losbandigheid, landloperij en wangedrag in het jeugdrecht sloot aan bij de beschermingsfilosofie dat dergelijke gedragingen een voorbode zijn van mogelijk later jeugddelinquent gedrag en de kinderrechter daarom net preventief dient in te grijpen. De vage juridische definiëring van deze interventiegronden, maar ook het gebrek aan (juridische) verweermiddelen voor de betrokkenen, maakten het mogelijk om allerlei ongeregelde gedragingen van jongeren aan te pakken (DUMORTIER, 2006). Van de twee eerste types van 'statusdelicten' bleek in de rechtspraak al gauw dat men hiermee vooral ongeoorloofd seksueel gedrag van jonge vrouwen viseerde: promiscuïteit, geslachtsziekten, een buitenechtelijke zwangerschap, prostitutie, maar ook alle gedrag dat daarvoor een risico inhield, zoals wegloupedrag, dancingbezoek en ontsnapping aan ouderlijk gezag en toezicht in het algemeen (RACINE, 1933; DE KOSTER, 2010).

Achter de vervolgde meisjescriminaliteit gingen echter trajecten naar de rechtbank schuil waarin diverse maatschappelijke mistoestanden, spanningen en intolerantiedrempels een rol speelden, die weinig uitstaans hadden met de zuiver sekse- en seksualiteitsgebonden probleemdefinitie van elites en actoren van de jeugdbescherming. De misstappen en deviant gedragingen die jonge vrouwen tot voor de jeugdrechter brachten, kunnen niet los worden begrepen van hun sociale posities en de context waarin ze handelden. De overweldigende meerderheid van de tussen 1912 en 1965 berechte jonge vrouwen was afkomstig uit de minst welvarende en meest kwetsbare gezinnen van de arbeidersklasse, die vaak gebroken waren en zelf betrokken bij illegale activiteiten. Naast deze problemen zorgden fundamentele wijzigingen in de sociale posities van arbeidersmeisjes na de Eerste Wereldoorlog niet alleen voor nieuwe mogelijkheden op de arbeidsmarkt, een grotere vrijheid van familiale controle en meer financiële autonomie, maar tegelijkertijd ook voor nieuwe, bijkomende moeilijkheden in deze drie contexten van hun dagelijks leven. (DE KOSTER, 2003).

Zo trokken meisjes vaker naar de stad op zoek naar werk, waar de vraag naar dienstpersoneel groot was en er zich voor hen een nieuwe wereld van vermaak, consumptie en sociale relaties opende. De zoektocht naar werk en de opname in een ander huishouden kon echter moeizaam verlopen, en dan stonden ze er helemaal alleen voor, genoten ze geen enkele bescherming en werden ze met ongelukken geconfronteerd of bood enkel het verhandelen van hun seksualiteit een uitweg. Tegelijkertijd maakten hun publieke zichtbaarheid en hun statuut van onbekende nieuwkomer dat ze snel opgemerkt en aangehouden werden door de politie, waarop ze vervolgd werden voor landloperij. Jonge loonarbeidsters wiens handel en wandel meer aan de controlerende invloed van het gezin ontsnapten, raakten daarnaast ook sneller in conflict met hun ouders. Veranderende familiale machtsrelaties maakten ouders uit de arbeidersklasse intoleranter ten aanzien van wangedrag dat de gezinsreputatie en -economie onder druk zette, terwijl hun vermogen afnam om dat gedrag informeel te corrigeren. Ouders brachten bijgevolg steeds vaker losbandige dochters die schandaal veroorzaakten of dochters die weigerden te werken en hun loon af te staan voor de jeugdrechter. Ook materiële problemen leidden, ten slotte, tot aanvaringen van meisjes met de wet. Jonge meisjes pleegden diefstallen in het kader van familiale overlevingsstrategieën die een antwoord vormden op materiële nood, terwijl jonge vrouwen luxe-artikelen ontvreemden (in grootwarenhuizen of van particulieren) die hoog aangeschreven stonden in de nieuwe na-oorlogse jeugdconsumptiecultuur. Hun slachtoffers waren meestal uit op een restitutie, zelden op een strafvervolgning, maar doordat de politie na aangifte bij de zaak betrokken raakte, belandden dieveggies alsnog, op grond van hun vermeende nood aan bescherming tegen een gevaarlijke omgeving, voor de jeugdrechtbank (DE KOSTER, 2003; DE KOSTER, 2009).

2. NAAR HEROPVOEDING: DESKUNDIG ONDERZOEK EN ADVIES

2.1. Het onderzoek van de minderjarige: nieuwe experts en instellingen

Welke ook de concrete actoren, achtergronden en problemen waren die meisjes tot voor de jeugdrechtbank brachten, eens ze daar waren aanbeland, diende de rechter zijn beslissing af te stemmen op de resultaten van een onderzoek naar hun persoonlijkheid en hun omgeving: “La seule chose que le tribunal doive se demander est celle-ci: Faut-il laisser l’enfant à son milieu? Peut-on laisser l’enfant à sa famille? Ou bien cet enfant est-il *dangereux*? Faut-il l’arracher à son milieu, le prendre, le protéger...?” (s.n., 1911). Hiermee leidde de wet op de kinderbescherming van 1912 een nieuwe dynamiek in: geïndividualiseerde heropvoeding, steunend op deskundig onderzoek en observatie van het kind. Aldus kreeg een aparte ‘wetenschap van de jeugddelinquent’ de formele taak en ruimte om zich te ontwikkelen en mee het beslissingsproces en de heropvoedingspraktijk binnen het jeugdrecht te gaan sturen. Allerhande deskundigen zoals maatschappelijk werkers, artsen, psychiaters, psychologen, pedagogen en opvoeders moesten de jeugdrechter daar voortaan in bijstaan.

De eerste stap in dit proces, het maatschappelijk onderzoek en het verslag dat daaruit resulteerde, was volgens de invloedrijke Brusselse jeugdrechter Paul Wets “la *pièce-pivot*, (...) c’est aux conclusions qui y seront mentionnées que le juge des enfants s’attachera le plus souvent pour donner à cette affaire son sort définitif” (WETS, 1932: 43). Dit onderzoek werd uitgevoerd door ‘afgevaardigden van de kinderbescherming’, met name maatschappelijk werkers, maar de jeugdrechter kon er onder andere ook priesters, schoolhoofden, huisdokters, werkgevers en liefdadige verenigingen bij betrekken. De afgevaardigden

dienden daarnaast ook na een voorwaardelijke invrijheidsstelling van een jongere diens omgeving en gedrag nauwlettend in de gaten te houden, hierover periodiek te rapporteren aan de rechter en nieuwe maatregelen te suggereren indien 'het belang van het kind' dat vereiste (FRANÇOIS, 2008).

In de praktijk ging het aanvankelijk om weinig tot niet opgeleide vrijwilligers. Zo deed de Antwerpse jeugdrechter in 1912-1913 voor het maatschappelijk onderzoek hoofdzakelijk beroep op de hoofdcommissaris van politie en werden overige 'afgevaardigden' gerekruteerd uit oudere filantropische organisaties en beschermingscomités. In de loop van het interbellum raakte het netwerk van afgevaardigden beter uitgebouwd en werden hierin ook gediplomeerde maatschappelijk werk(st)ers actief (DE KOSTER, 2003). Het ging hoofdzakelijk om jonge, ongehuwde vrouwen uit de burgerij, wiens profiel voorlopig, bij gebrek aan onderzoek, nog diffuus en zelfs paradoxaal blijft: de activiteit die deze vrouwen ontplooiden, lijkt voort te bouwen op de traditie van de burgerlijke liefdadigheid, hun levenswijze en overtuiging vertoonden feministische trekjes, maar door hun totale overgave en hun ongehuwde staat leunden ze aan bij de actieve religieuzen; bovendien werd hen door de katholieke opinie het aureool van 'geestelijk moederschap' aangemeten (CHRISTENS, 1998). Hun aanwezigheid nam overigens niet weg dat de politiediensten een belangrijke bron rol bleven spelen in het maatschappelijk onderzoek. De Antwerpse politie verschaftte naast de gebruikelijke informatie over het strafblad van ouders ook systematisch 'bijkomende inlichtingen' over het gezin en het gedrag van de jongere, en aansluitend advies aan de rechter over de aangewezen maatregel (DE KOSTER, 2003). In het algemeen was de professionalisering van de 'afgevaardigden van de kindbescherming' een proces van lange adem: nog in de jaren 1950 eiste de minister van Justitie uitdrukkelijk dat de jeugdrechters te weinig opgeleide en vrijwillige afgevaardigden zouden vervangen door goed gekwalificeerd personeel (FRANÇOIS, 2008).

In geval van twijfel over de fysieke of mentale toestand van een minderjarige kon de jeugdrechter ook plaatsing in observatie en een medisch-psychologisch onderzoek gelasten. De wet van 1912 bouwde daarmee voort op een groeiende medische aandacht voor het 'abnormale kind' en oudere praktijken van individualiserende observatie in de 19de-eeuwse (jeugd)gevangnissen (DUPONT-BOUCHAT, 1996). De medisch-psychologische expertise kon niet alleen de aanloop naar het vonnis van de jeugdrechter mee sturen, maar verwierf ook snel een sleutelrol in de latere institutionele trajecten van jongeren. Elk geplaatst kind kon ten aller tijde aan observatie worden onderworpen met het oog op een aanpassing van de maatregelen, bijvoorbeeld voor de overgang naar een regime van vrijheid onder toezicht. Bovendien werd dit vanaf 1919 verplicht voor alle 'ter beschikking van de regering' gestelde minderjarigen, die met name de strengste maatregel van plaatsing in een staatsinstelling kregen opgelegd, en gelasten rechters vanaf 1930 ook telkens een nieuwe observatieperiode bij reïntegratie van een jongere – na een misgelopen voorwaardelijke invrijheidsstelling of het ontvluchten van een instelling (DE KOSTER, 2007; MASSIN, 2011a). Tijdens de jaren 1950 gingen er stemmen op om alle 'justitiekinderen' te onderwerpen aan medisch-psychologische observatie en begon men die ook in een open setting te organiseren via 'medisch-pedagogische consultaties' en psycho-medisch-sociale centra (PMS). In de praktijk bleven deze echter grotendeels voorbehouden voor kinderen uit de jeugdhulpverlening, wiens ouders uit hun rechten waren ontzet (MASSIN, 2011a). Het wettelijke kader van de observatie onderging verder geen significante wijzigingen tot aan de hervorming van de jeugdbescherming in 1965. Die nieuwe wet plaatste de

medisch-psychologische expertisepraktijk zelfs nog meer centraal, in een aanpak van sociale preventie en het vroegtijdig opsporen en behandelen van het 'kind in gevaar'.

Reeds in 1913 werd in Mol een centraal staatsobservatiecentrum voor delinquente jongens geopend en in 1914 volgde een voorlopig centrum voor meisjes in Namen (Saint-Servais), dat in 1922 werd geofficialiseerd. Ook de private heropvoedingsinstellingen voor delinquente meisjes richtten al gauw observatieafdelingen in: de meeste gerenommeerde startte in 1916 in de instelling Sainte-Marguerite de Cortone in de Antwerpse Kielwijk, gevolgd door de Bon Pasteur instelling in Evere en het Institut Saint-Benoît in Wandre, Luik (tot aan de Tweede Wereldoorlog) (DE KOSTER, 2007; MASSIN, 2011a). Tussen 1920 en 1965 werden jaarlijks 150 tot 200 meisjes in de observatieinstelling van Saint-Servais geplaatst, maar globaal gezien, en hoewel exacte cijfers over de private observatieafdelingen ontbreken, maakte naar schatting 40 tot 60% van de berechte jonge vrouwen een observatieperiode door op hun traject. Daarmee werden verhoudingsgewijs meer meisjes dan jongens aan een medisch-psychologisch onderzoek onderworpen (FRANÇOIS, 2011; NIGET, 2011).

De diverse observatiecentra kenden belangrijke verschillen in organisatie en dagelijkse werking, zo bijvoorbeeld in de keuze voor een gescheiden (Saint-Servais) dan wel gemengd regime (Sainte-Marguerite de Corton) voor de meisjes in observatie en deze in heropvoeding. Het voornaamste verschil zat hem echter in de professionaliseringsgraad van het personeel: in Sainte-Marguerite de Cortone waren tijdens het interbellum, naast de zusters, al een psychiater en een opgeleid maatschappelijk werkster aan de slag, terwijl de observatie in Saint-Servais tot in 1940 gewoon werd uitgevoerd door de enige aanwezige arts, voor wat betreft het lichamelijke onderzoek, en de zusters, die het onderzoek naar de persoonlijkheid en de heropvoedbaarheid van het meisje voor hun rekening namen. Na de oorlog veranderde die situatie: kort nadat een nieuwe religieuze congregratie zich in Saint-Servais vestigde, werden er eind jaren 1940 en in de jaren 1950 een psycholoog, een psychiater en een maatschappelijk werkster aangeworven en kwam er een doctor in de pedagogische wetenschappen mee aan het hoofd van de observatieafdeling te staan (MASSIN, 2011a; NIGET, 2011).

2.2. De expertisepraktijk en adviezen aan de jeugdrechters

Aangezien de meeste justitiemeisjes afkomstig waren uit verarmde en vaak gebroken arbeidersfamilies die zelden tot nooit aan de burgerlijke gezinsnorm konden beantwoorden, hoeft het niet te verwonderen dat de 'afgevaardigden' tijdens het maatschappelijk onderzoek altijd wel iets op de gezinskring en omgeving hadden aan te merken. In het geval van meisjes peilden ze ook steeds naar een andere, bijkomende risicofactor, met name ongeregeld gedrag van de jonge vrouw zelf. Dergelijk gedrag, het ontbreken van een gezinskring of 'onwaardige' ouders en een criminogene omgeving werden als voornaamste problemen geïdentificeerd door zowel politiemensen als maatschappelijk werkers, maar ze legden elk wel andere klemtonen bij de concrete invulling van die risicofactoren en het gewicht dat ze toekenden.

De politie hanteerde haar eigen, pragmatische visie, die ten aanzien van meisjes een paternalistisch karakter aannam: volgens politiemensen schulde het meeste onheil in een gebrek aan omkadering en bescherming, want zij beschouwden meisjes als bijzonder onveilig in de steeds gevaarlijkere buitenwereld (DE KOSTER, 2010). Gezinsarmoede en buitenshuis werkende ouders werden allesbehalve gunstige omstandigheden geacht,

maar leidden, zonder bijkomende problemen tenminste, zelden tot het advies het meisje te plaatsen. “De ouders doen hun best”, vermeldden de politieverlagen vaak. Het ontbreken van ouderlijk toezicht of ouders die een strafblad hadden, als notoire zuiplappen bekend stonden of hun partner en kinderen mishandelden, werden wel problematischer geacht, wanneer dat impliceerde dat de kinderen volledig aan hun eigen lot waren overgelaten. Risicogedrag van meisjes zelf zag de politie vooral bij jonge vrouwen die zonder ouders of ander toezicht op eigen benen probeerden te staan, wat hen de aanklacht van landloperij opleverde: nieuwkomers die ver van huis waren verwijderd, kregen in de regel een advies tot plaatsing. Daarnaast nam de arm der wet vooral aanstoot aan ontsnapping aan ouderlijk gezag en toezicht (DE KOSTER, 2003). Naast de aanwezigheid van verwaarlozende of criminele ouders, was de criminogene omgeving in de ogen van de politie dus in de eerste plaats de onveilige buitenwereld.

Maatschappelijk werkers, wiens verslagen en advies zeker vanaf 1930, naarmate ze talrijker aanwezig waren op het terrein, sterker gingen doorwegen in het maatschappelijk onderzoek, hanteerden een veel moraliserender discours. Zij hadden bitter weinig aandacht en begrip voor de kwetsbare sociaal-economische positie van de gezinnen. Materiële ellende en buitenshuis werkende ouders, of nog, het feit dat weduwen en weduwnaars doorgaans zo snel mogelijk opnieuw gingen samenwonen om de touwtjes aan mekaar te kunnen knopen, werden snel als bronnen van moreel en seksueel gevaar voor de jonge dochter aangeduid. Ook het ontbreken van ouderlijk toezicht werd in die termen veroordeeld. Gebroken gezinnen waren in dat opzicht extra problematisch, vooral wanneer de overblijvende ouder niet ‘respectabel’ was, met name gescheiden of ongehuwd samenleefde met een nieuwe partner. Vooral de zedelijkheid van de moeder kreeg veel aandacht: zo zouden werkende moeders losbandigheid van hun dochter in de hand werken door hun afwezigheid. Ten slotte stelde ontbrekend of inefficiënt toezicht het meisje ook bloot aan de ‘verderfelijke’ invloed van de danszalen en bioscopen. Naast een instabiele en onzedelijke gezinscontext maakten deze nieuwe gecommmercialiseerde vormen van vermaak de kern uit van de criminogene omgeving die meisjes volgens maatschappelijk werkers bedreigde (DE KOSTER, 2003; DE KOSTER, 2010).

Naast het meisje dat bescherming nodig had, trad in de verslagen van maatschappelijk werkers ook het seksueel actieve meisje met risicogedrag, een daderbeeld dus, op de voorgrond. Naast het onderzoek naar de sociale omgeving, voerden zij ook systematisch een uitvoerige screening uit van de seksualiteit van de jonge vrouwen, wat die laatsten ook hadden mispeuterd. Was er sprake of zelfs maar een vermoeden van frequent café- of dancingbezoek, het ‘nalopen’ van soldaten, openlijk flirten met mannen, een ongepaste relatie, voorechtelijke seks of (occasionele) prostitutie, dan was het oordeel vernietigend en werd een landurige plaatsing geadviseerd, ongeacht de gezins- en opvoedingssituatie (DE KOSTER, 2003).

Ouders kloegen vaak ook zelf over een dergelijke ‘losbandige’ levenswijze, maar maatschappelijk werkers vertaalden daarnaast ook andere ouderlijke klachten over een gebrek aan een produktieve bijdrage in seksuele deviantie. Dat de meisjes hun loon verbrasten in danszalen, weinig werkten sinds ze een vrijer hadden of geen inkomsten meer binnenbrachten na een vlucht van huis, vormde in hun ogen niet de kern van het probleem, maar wel het risico dat die gedragingen inhielden op voorechtelijke seks en alle ellende die daaruit kon voortvloeien. Landloperij werd eveneens in verband gebracht met zedelijke gevaren, gezien de meisjes niet gesuperviseerd rondliepen. Ook jonge dieveggies werden als

losbandig bestempeld indien ze graag uitgingen of “totaal bedorven [waren] door slechte en onzedige boeken te lezen” (DE KOSTER, 2003: 210). En daarnaast werd de gezinscontext vaak al meer dan problematisch genoeg geacht om een plaatsing te adviseren.

Na de Tweede Wereldoorlog bleven jeugdbeschermingsactoren zeer gelijkaardige risico-factoren voorop plaatsen: gebrek aan discipline en respect voor autoriteit (in het gezin, op school, op het werk), ontsnapping aan toezicht, onzedelijk gedrag en gevaarlijke invloeden van de omgeving – waarbij de vrijetijdsbesteding van de jeugd in dancings en cinema’s opnieuw grote verontrusting veroorzaakte (DUPONT-BOUCHAT, et al., 2004). De grenzen van wat moreel aanvaardbaar werd geacht voor jonge vrouwen verbreedden wel enigszins, en er werd hen ook een iets grotere autonomie toegestaan op professioneel gebied en in liefde en relaties, maar er werd nog steeds van hen verwacht dat ze zich strikt aan de gangbare familiale, sociale en seksuele codes en mores hielden. Zo volgden er onveranderlijk geschokte reacties en strenge gerechtelijke interventies in geval van familiaal geweld, ongewenste en niet-erkende zwangerschappen die tot kinderverlating konden leiden, en relaties of seksuele escapades met erg jonge jongens, gehuwde mannen en veel oudere partners. Het centrale idee bleef dat meisjes beschermd moeten worden, ook tegen zichzelf (MASSIN, 2011a).

Ondanks accentverschillen en -verschuivingen doorheen de tijd, identificeerden de experts van de maatschappelijke enquête globaal gezien dezelfde risico’s en liepen hun adviezen, wanneer het ging over de beslissing om al dan niet te plaatsen, meestal gelijk. Hun rapportage had een niet te onderschatten impact, ook al had deze niet het ‘wetenschappelijke’ aura dat de medisch-psychologische expertise omringde: jeugdrechters verwezen er geregeld naar in de motivering van hun vonnis en daarnaast bouwden medisch-psychologische experts er in belangrijke mate op verder, om er een nieuwe laag van ‘gespecialiseerde’ inzichten aan toe te voegen (DE KOSTER, 2003; DE KOSTER, 2007).

Zo wijst een vergelijking van de observatieverslagen van Sainte-Marguerite de Cortone met die van Saint-Servais uit dat beide observatiecentra hun oordeel in de eerste plaats baseerden op de reeds bekende antecedenten van het meisje zoals die in het verslag van het maatschappelijk onderzoek naar voren werden gebracht; vaak werden daar hele paragrafen uit geciteerd. Een ander centraal gegeven was het gedrag van de jonge vrouw in de instelling zelf. Beide centra maakten tot eind jaren 1940 amper gebruik van psychologische (intelligentie- en persoonlijkheids)tests, in tegenstelling tot wat de gespecialiseerde literatuur deed uitschijnen en wel gebruikelijk was in de observatieinstelling voor jongens in Mol (DE KOSTER, 2007). De aandacht spitste zich tijdens de observatie toe op het dagelijkse leven in de instelling, de relaties die de meisjes onderhielden met hun kompanen, hun vatbaarheid voor discipline en respect voor autoriteit en hun schoolse en (huishoudelijke) beroepsvaardigheden. Daarnaast spon een intensief ontleden en evalueren van de moraliteit en seksualiteit van de jonge vrouwen zich als een rode draad doorheen dit observatieproces. Het oordeel van de ‘deskundigen’ was vaak streng en stigmatiserend: de geringste afwijking werd geregistreerd en scherp veroordeeld, als symptoom van inherente morele en zedelijke gebreken (MASSIN, 2011a; DE KOSTER, 2003).

Verklaringen daarvoor werden gezocht, en gevonden, in de dominante medisch-psychiatrische en kinderpsychologische theorieën van de vroege 20ste eeuw en de combinatie van biologische en sociale factoren: erfelijkheid (alcoholisme, zwakzinnigheid, geslachtsziekten), de opvoeding (ontbreken van ouderlijk toezicht of verwaarlozing, ‘slechte voor-

beelden') en vaak ook endocriene factoren (onderzoeken van de schildklier vanaf 1940). In Sainte-Marguerite de Cortone kwam daar nog bovenop dat de psychiater, Dr. Dellaert, tussen 1920 en 1950 ook systematisch de 'degeneratieve kenmerken', het morfologische type en de antropometrische afmetingen van de geobserveerde meisjes registreerde. Deze oudere praktijk uit de criminele antropologie, die de meeste experts van het delinquent kind tegen die tijd resoluut naar de prullenmand hadden verwezen, zegt echter meer over Dr. Dellaerts verleden in de antropologische diensten van de Belgische gevangeniswereld, dan dat ze een werkelijke inhoudelijke inbreng had in de expertise (MASSIN, 2011a).

Samen met een toenemende professionalisering van het personeel van de observatie kwam er na 1950 geleidelijk aan verandering in de medisch-psychologische expertise-praktijk, vooral in Saint-Servais. De psychologische tests deden hun intrede: naast de klassieke intelligentietests ging het vooral om projectieve tests, met als voornaamste de Rorschach test, waarmee men hoofdzakelijk via psychoanalytische technieken de persoonlijkheidskenmerken en het emotioneel functioneren van het individu onderzocht. Deze tests werden steeds frequenter en in combinatie met mekaar gebruikt, met vaak erg uiteenlopende resultaten tot gevolg. In de praktijk dienden ze vooral als een bijkomend instrument van waarheidsvinding over de (verborgen) seksualiteitsbeleving van de meisjes en hun omgang met autoriteit, en hoewel ze een sterk wetenschappelijk aura gaven aan de observatieverslagen, veranderden ze uiteindelijk dus weinig aan de conclusies. Vanaf de jaren 1960 werden de jonge vrouwen ook vaker zelf aan het woord gelaten, in het kader van een 'interview' dat hun affectieve leven, en dan in de eerste plaats hun relatie met hun moeder, moest blootleggen. Dit hield een zekere responsabilisering en erkenning van de stem van de jongere in, maar maakte de expertise daarom niet minder invasief, wel integendeel: voortaan waren meisjes niet enkel meer het voorwerp, maar ook het onderwerp van onderzoek, waarbij van hen werd verwacht dat ze hun diepste gevoelens en verlangens blootlegden (MASSIN, 2011a; NIGET, 2011).

Globaal gezien bleven de observatieverslagen gedurende de hele periode toegespitst op dezelfde set van variabelen: de opvoeding en omgeving van het meisje, haar medische toestand, haar sociaal functioneren en gedrag in de observatieinstelling en haar seksualiteit. Wie het verslag ook opstelde en welke nieuwe technieken men ook gebruikte, uiteindelijk werd elke afwijking van de norm als een moreel en zedelijk probleem gedefinieerd: na afloop van de observatie werd de meerderheid van de meisjes als 'moreelgebrekig' bestempeld. De medische, psychiatrische en psychologische hercategorisering van de problematiek (en aanpak) bleef aldus aanleunen bij oudere, 19de-eeuwse problematiserende percepties: die van (jeugd)criminaliteit als een kwestie van de falende moraliteit van dader, en voor de meisjes in het bijzonder de figuur van de jonge prostituee (CHRISTIAENS, 1999).

Jeugdrechtters volgden meestal het advies van medisch-psychologische experts wat betreft de aangewezen maatregel. Daarmee is niet gezegd dat deze experts de besluitvorming in jeugdzaken volledig gingen inpalmen. Voor de rechtters was plaatsing in observatie soms gewoon een handig 'tussenstation' in geval van organisatorische problemen of plaatsgebrek in de heropvoedingsinstellingen (DE KOSTER, 2007). Daarnaast bood de medisch-psychologische expertise hen, in het verlengde van het sociale onderzoek op basis waarvan zij zich doorgaans al een mening hadden gevormd, vaak louter een bevestiging van de richting die reeds aan de zaak was gegeven – concreet de overweging om de jongere te plaatsen. Kortom, de invloed van de medisch-psychologische expertisepraktijk en haar

deskundigen schuilde grotendeels in het legitimeren van de getroffen heropvoedingsmaatregelen (MASSIN, 2011a).

3. OPSLUITING: EEN ‘KLASSIEK’ ANTWOORD OP MEISJESCRIMINALITEIT

Toen de wet op de kindbescherming van 1912 werd uitgevaardigd, werden opsluiting en het onttrekken van jongeren aan hun omgeving nog als uitzonderingsmaatregelen beschouwd, die enkel moesten worden toegepast wanneer een verblijf in de gezinskring geen enkele garantie meer bood. In de praktijk hadden de jeugdrechters echter heel weinig alternatieven. Behalve een berisping, gekoppeld aan een invrijheidstelling onder toezicht, konden zij slechts een beperkt aantal maatregelen gelasten: plaatsing bij een particulier, plaatsing in een private heropvoedingsinstelling of plaatsing in een staatsinstelling. Bovendien was het hen niet toegelaten slechts een berisping op te leggen aan jongeren die werden beticht van landloperij en bedelarij (art. 13) of van wangedrag (art. 14, ouderlijke klacht), twee vervolgingsgronden die zoals we al zagen juist heel vaak voorkwamen bij de meisjes. In de praktijk omzeilden rechters dit vaak via een voorwaardelijke plaatsing zodat de jongere aan een invrijheidstelling onder toezicht kon worden onderworpen (DUMORTIER, 2006), maar dat deed uiteindelijk niets af aan het gebrek aan alternatieven voor institutionele plaatsing. Die situatie was van meet af aan het onderwerp van constante kritiek, en dat tot aan de herziening van de wetgeving in 1965 (DUPONT-BOUCHAT et al., 2004).

Institutionele plaatsing van jonge vrouwen was een centraal gegeven in de praktijk van de jeudbescherming tussen 1912 en 1965. In deze periode werd globaal gezien ‘slechts’ 40% van de berechte minderjarigen geplaatst (FRANÇOIS, 2011), maar bij de meisjes gebeurde dat opmerkelijk vaker, sneller, en meestal was hun plaatsing ook van langere duur. Meisjes werden daarmee niet zozeer strenger, maar vooral *anders* aangepakt dan de jongens. Het gerechtelijke ingrijpen ten aanzien van jongens had immers ook strenge kantjes: zij werden doorgaans aan een hoger aantal maatregelen onderworpen en bleven langer onder toezicht (DUMORTIER, 2006). Het essentiële punt is dat er in het dossier van meisjes maar weinig elementen waren die geïnterpreteerd werden zoals dat het geval zou zijn bij een jongen; de plaatsing van ‘justitiemeisjes’ vormde wel degelijk een heel specifiek gegeven.

Meisjes werden meestal binnen het netwerk van private heropvoedingsinstellingen geplaatst: dat had een positiever, minder streng imago dan de staatsinstellingen die men met de zwaarste gevallen associeerde, het was veel uitgebreider en beschikte als enige over voldoende plaatsen, en de rechter behield er een greep op het verdere heropvoedings-traject, daar waar de staatsinstellingen vanaf 1921 zonder zijn tussenkomst de jongeren naar een andere openbare instelling konden doorverwijzen (MASSIN, 2011a). Vanaf 1950 werden jonge vrouwen ook vaker naar de gevangenis gestuurd, maar met 5 tot 10% van de geplaatste meisjes bleef dat relatief zeldzaam (DUMORTIER, 2006).

De privé-instellingen voor meisjes waren talrijk en divers en de meesten ontvingen niet enkel justitiemeisjes, maar ook jonge vrouwen met familiale of medische problemen. De voornaamste die zich wel specifiek op de heropvoeding van meisjes van de jeugdrechter toeleiden, waren de Bon Pasteur instellingen, Sainte-Marguerite de Cortone in Antwerpen, het Institut du Sacré-Cœur voor ongehuwde moeders in Oudergem en het Institut Saint-Benoît in Wandre, Luik. Daarnaast waren er meerdere speciale instellingen actief: sanatoria, tehuizen voor jonge moeders en gestichten voor zwakzinnigen (die vanaf de jaren 1950 ‘psychiatrische instellingen’ gingen heten). Na de Tweede Wereldoorlog openden

ook allerhande private instellingen voor ‘psychisch, fysiek en sociaal onaangepasten’ de deuren; ze werden vooral bevolkt door ‘verwaarloosde’ kinderen uit het hulpverleningsluik van de jeugdbescherming. Het netwerk van staatsinstellingen voor delinquente meisjes veranderde veel minder tussen 1912 en 1965. De staatsweldadigheidsschool, later het rijksopvoedingsgesticht, van Namen was de belangrijkste van het land (voor zowel Franstalige als Nederlandstalige meisjes) en bestaat ook vandaag nog onder de naam ‘Institution publique de protection de la jeunesse Saint-Servais’. We zagen al dat deze staatsinstelling vanaf 1914 ook een observatieafdeling had. Vanaf 1921 kwamen binnen het openbare netwerk voor meisjes ook enkele kleinere, gespecialiseerde instellingen tot stand: de kraaminrichting met zuigelingenopvang te Ukkel (1920-1927), en in Brugge de rijkskliniek voor meisjes met geslachtsziekten (1922-1956), het rijksopvoedingsgesticht voor ‘moeilijke’ meisjes (1927-1970) en een kraaminrichting (1933-1970). De specificiteit van het netwerk van heropvoedingsinstellingen voor meisjes was dus tweeledig: enerzijds telde het een groot aantal onderling erg verschillende instellingen die overwegend in de privé-sector actief waren, en anderzijds kende het unieke instellingen die geen tegenhanger hadden bij de jongens, want specifiek waren afgestemd op (de dominante perceptie van) deviantie van meisjes: klinieken voor meisjes met geslachtsziekten en tehuizen voor jonge moeders (MASSIN, 2011a).

Eens geplaatst in een instelling, konden meisjes vervolgens erg verschillende trajecten afleggen, gaande van langdurige plaatsing in één enkele instelling, meerdere opeenvolgende plaatsingen, institutionele plaatsing afgewisseld met invrijheidstellingen onder toezicht, open plaatsingen (als dienstmeid) en uiteindelijk reïntegratie, tot een korte, eenmalige plaatsing. De manier waarop het heropvoedingstraject van de jonge vrouw precies vorm kreeg, hing in de eerste plaats af van haar persoonlijke situatie, waarbij verschillende elementen zoals haar familiale omgeving, een zwangerschap, ziekte, psychische problemen of leerachterstanden elk tot een ander oordeel van gerechtshandelaars en een ander parcours konden leiden. Maar daarnaast moet worden onderstreept dat dit traject ook in grote mate werd uitgetekend door het institutionele netwerk zelf: tijdens een plaatsing vormden de instellingen de belangrijkste informatiebron voor de rechter, die zich vaak op hun advies baseerde om nieuwe maatregelen te treffen (DE KOSTER, 2003; MASSIN, 2011a). De duur van een plaatsing hing bijgevolg vooral af van de bereidheid van de instelling om de jonge vrouw te houden – of daarentegen de wens om haar af te stoten – en daarin speelden haar leeftijd, de inschatting van haar kansen op succesvolle sociale reïntegratie en bovenal haar gedrag in de instelling een doorslaggevende rol, veel meer dan de feiten die aanvankelijk tot plaatsing hadden geleid. Zo werden sommige meisjes van de ene naar de andere instelling doorgesluist. Tussen 1912 en 1965 werden alle justitiekinderen, zowel meisjes als jongens, aan steeds meer verschillende maatregelen van kortere duur onderworpen (DUMORTIER, 2006), wat zich binnen het institutionele netwerk voor de meisjes uitkristalliseerde in trajecten met meer uitstotingen en overplaatsing, minder stabiele plaatsingen, herhaalde expertises en adviezen van deskundigen en frequente aanpassingen van de heropvoedingsmaatregelen (MASSIN, 2011a).

In de heropvoeding van jonge vrouwen stonden tot in de jaren 1950 moralisering en religie centraal, nadien kwam het accent op ‘sociale wederaanpassing’ te liggen; het doel was in beide gevallen de meisjes voor te bereiden op terugkeer naar de samenleving. Onderwijs voor de jongsten en het aanleren van vrouwelijke beroepen in het algemeen moesten er voor zorgen dat meisjes na het verlaten van de instelling hun kost konden verdienen en vooral niet in hun slechte gewoonten hervielen, met name in een onge-

regeld leven zonder respect voor de gezinsmoraal. Het regime en dagelijkse leven in de heropvoedingsinstellingen ondergingen ingrijpende wijzigingen nadat in 1953 het 'schandaal van Saint-Hubert' losbarstte, dat een realiteit van geweld en mishandeling in deze staatsinstelling voor jongens aan het licht bracht en politici, praktijkmensen en de publieke opinie deed inzien dat men bitter weinig afwist van wat er zich achter de deuren van de instellingen afspeelde (DUPONT-BOUCHAT, 2004). In de meeste private en openbare instellingen werden nu versneld een aantal hervormingen doorgevoerd die al kort na de Tweede Wereldoorlog waren ingezet. Er kwamen nieuwe activiteiten van ontspanning, een breder aanbod aan beroepsopleidingen, een nieuw systeem van verlof dat kortstondige verblijven in de gezinskring toeliet, een regime van semi-vrijheid dat werk buiten de instelling mogelijk maakte en een grotere aandacht voor de rechten en de stem van het kind in het algemeen. Daarnaast werd het leger van medisch-psycho-sociale experts in de instellingen sterk uitgebreid en hun rol nog vergroot, wat in de praktijk leidde tot een verder doorgedreven medicalisering en een sterker doorwegen van psychologische technieken in de heropvoedingsbehandeling. Deze geleidelijke hervormingen namen niet weg dat er belangrijke problemen en uitwassen bleven bestaan, zowel binnen het globale netwerk als in individuele instellingen: een acuut gebrek aan middelen en investeringen; weinig gekwalificeerde beroepsopleidingen; erg kleine kansen op het behalen van een diploma, zelfs na meerdere jaren van plaatsing; een soms extreem disciplinair regime waarin men steeds vaker teruggreep naar het toedienen van kalmerende medicatie; personeel dat ervaring ontbrak en flagrante hiaten in opleiding kende; een expertisepraktijk (sociaal, medisch, psychiatrisch, psychologisch) die zoals we al aanhaalden erg streng en stigmatiserend kon zijn voor de jonge vrouw; en ten slotte, inefficiënte technieken van maatschappelijke reïntegratie (MASSIN, 2011a).

4. HET EINDE VAN DE STRAFRECHTELIJKE KETEN: DE INSTELLINGEN VOOR 'ONVERBETERLIJKE' MEISJES VAN DE JEUGDBESCHERMING

Jonge vrouwen die van de ene naar de andere heropvoedingsinstelling werden doorverwezen, kregen op dat traject onvermijdelijk het profiel van probleemgeval aangemeten, ook al konden er naast eigenlijk probleemgedrag ook diverse andere (familiale, medische, organisatorische, enz.) moeilijkheden een rol spelen in dergelijke overplaatsingen. Bij elke nieuwe plaatsing werd dat profiel verder aangescherpt, tot deze meisjes uiteindelijk als 'onverbeterlijke' delinquenten verschenen en ze gaandeweg werden afgestoten naar wat David GARLAND de "eindhalte van het strafrechtelijk netwerk" noemt (GARLAND, 1985), in dit geval de staatsheropvoedingsinstelling van Brugge, bestemd voor het vrouwelijke uitschot van de jeugdbescherming. Deze praktijk van het apart zetten van de zogenaamde 'rotte appels', die verhinderden dat anderen in de pas liepen, was niet louter een kwestie van een gebrek aan alternatieven, maar deel van een politiek die het institutionele netwerk zelf in het leven riep, doordat er precies een instelling voor de moeilijkste probleemgevallen bestond. De Brugse instelling startte aanvankelijk in 1922 als een rijkskliniek voor meisjes met geslachtsziekten, maar doordat ze te klein was om alle justitiemeisjes met zulke ziekten op te vangen, stuurden andere publieke en private instellingen er al gauw enkel diegene naartoe die ze zelf niet wilden houden omwille van hun gedrag. De oprichting van de Brugse rijksheropvoedingsinstelling voor onverbeterlijke meisjes in 1927 officialiseerde deze situatie en bekrachtigde aldus ook de neiging van jeugdbeschermingsactoren om ongeoorloofde seksualiteit op één lijn te plaatsen met onbuigzaamheid. In 1953, toen meisjes met geslachtsziekten al langer behandeld werden met antibiotica, kreeg het Brugse instellingencomplex een

uitsluitend disciplinair karakter – ook de sinds 1933 aangehechte kraamafdeling voor jonge moeders (MASSIN, 2011a).

Het proces van afstoting dat ‘moeilijke’ meisjes naar de eindhalte in Brugge leidde, startte doorgaans met een vaststelling van wangedrag in een instelling, wat betekende dat de jonge vrouw weigerde mee te werken. De betrokken instellingen hanteerden telkens gelijkaardige en voor de jeugdrechters blijkbaar overtuigende argumenten: haar slechte (onzedelijke, demoraliserende, enz.) invloed op de anderen en dan vooral op de jongsten, onbeheersbare gedragingen (woede- of paniekaanvallen bijvoorbeeld) waarvoor de instelling zich onbekwaam verklaarde, het verstoren van pedagogische of heropvoedende activiteiten en de noodzaak om het meisje te straffen, haar een lesje te leren en tot inkeer te brengen. Daarnaast speelde ook de rapportage van medisch-psychologische en sociale deskundigen en van het bewakend en onderwijzend personeel in de instellingen een cruciale rol in dit proces. Al deze actoren bevestigden de probleemsituatie die in de instelling werd waargenomen, voerden opnieuw seksuele deviantie als verklaring voor het probleemgedrag aan, en legden zo de ‘waarheid’ betreffende de afwijkende persoonlijkheid van het meisje vast. De vorm en de wijze waarop hun verslagen waren opgebouwd, wijzen uit dat ze hoofdzakelijk tot doel hadden afstoting uit de instelling te legitimeren (en tegelijkertijd onomkeerbaar te maken), veeleer dan heropvoedende oplossingen te zoeken (MASSIN, 2011a).

Doordat ze specifiek met moeilijke meisjes te maken had, werd de instelling in Brugge toegelaten er een heel eigen werking op na te houden, die nogal afweek van de principes van de jeugdbescherming. Zo had Brugge een apart en bijzonder streng tuchtreglement, dat sterk verschilde van het algemene reglement voor de staatsinstellingen. Er werd daarnaast amper geïnvesteerd in personeel en middelen voor de heropvoeding, wat samenhang met een latent defaitisme ten aanzien van de kans op verbetering bij de meisjes. Ten slotte werd slechts traag of geen werk gemaakt van de hoger vermelde hervormingen die de staatsinstellingen na 1950 moesten doorvoeren (cf. supra). De specificiteit van Brugge bood de instelling verder de mogelijkheid om bijzondere, ‘innovatieve’ technieken uit de psychiatrie toe te passen. De psychiater verscheen in Brugge al vroeg op het voorplan en werd zeer nauw betrokken bij het invullen van de heropvoeding en de aanpak van weerbarstig gedrag (MASSIN, 2011a).

Dergelijk ongehoorzaam en ongeregeld gedrag manifesteerde zich in Brugge bij jonge vrouwen die zich niet konden of wilden aanpassen aan de dwang en druk van de institutionele opsluiting. Het strakke en regelmatige tijdschema, de opgelegde stilte, de lange werkuren en een verbod op hechte banden met de andere meisjes leidden allen tot frequente uitingen van verzet: mondelinge provocaties, verveling, het in zichzelf terugtrekken en soms gewelddadige reacties. De instelling trof dan klassieke tuchtmaatregelen, zoals afzondering, een tijdelijk contactverbod met de familie en het schrappen van de weinige toegelaten gunsten. Herhaald rebels en onbuigzaam gedrag leidde tot scherpere, soms bijzonder hardvochtige maatregelen: langdurige afzondering, het ontzeggen van voedsel, de dwangbuis of omwikkelen met natte doeken, koude douches en waterstralen in het gezicht of het toedienen van kalmerende medicatie, wat vanaf de jaren 1950 dominant werd (MASSIN, 2011a). Sommige jonge vrouwen protesteerden daar hevig tegen, met ontsnappingen, individueel verzet en soms collectieve rebellie; zij werden echte ‘onhandelbaren’ die pertinent weigerden zich aan de dwang te onderwerpen. Soms opteerden de instelling en de jeugdrechter voor een invrijheidstelling wanneer ze iedere

hoop op verbetering opgaven, maar daarnaast was er ook het alternatief van afstoting naar een ander type van opsluitingsinstellingen. Zo werd vanaf de jaren 1950 overplaatsing mogelijk vanuit de instelling in Brugge naar de gevangenis of een openbare psychiatrische instelling – zij het dat dit relatief zelden voorkwam (MASSIN, 2011b).

5. CONCLUSIES

Net als in andere Westerse landen waren in België in de vervolgte meisjescriminaliteit tussen 1912 en 1965 vooral ongeregeld gedrag en problematische opvoedingssituaties aanwezig die als sociaal gevaarlijk werden bestempeld, veeleer dan eigenlijke jeugd-delinquentie. Daar waar jongens meestal wegens diefstal voor de jeugdrechter verschenen, moesten enkel meisjes zich voor feiten van losbandigheid of prostitutie verantwoorden en werden ze vaker als toezicht ontberende ‘landloper’ of wegens conflicten met hun ouders vervolgd. De problematiserende perceptie van afwijkend gedrag van meisjes als gevolg én bron van moreel en zedelijk gevaar en de beschermingsfilosofie van het jeugdrecht kristaliseerden zich in de praktijk met andere woorden uit in de figuur van het niet-delinquente, ‘problematische’ meisje. Dit vormt een belangrijke parallel tussen heden en verleden, want ook vandaag staat dat meisje centraal in interventies van de jeugdrechter (in tegenstelling tot de figuur van het delinquente meisje): zij is prominent aanwezig in zaken betreffende een problematische opvoedingssituatie – die bijna de helft van alle jeugdzaken uitmaken. De gelijkenissen tussen deze POS-meisjes en de vroeg-twintigste-eeuwse ‘justitiemeisjes’ zijn frappant: naast slachtoffers van (ouderlijke) verwaarlozing en mishandeling, gaat het vooral ook om jonge vrouwen die probleemgedrag vertonen zoals spijbelen, weglopen, druggebruik, tienerzwangerschappen en conflicten met ouders (MAZZOCCHETTI, 2010).

Dit ‘problematische’ meisje moest volgens jeugdbeschermingsdeskundigen worden beschermd, desnoods tegen zichzelf. Ook al kwamen jonge vrouwen wegens uiteenlopende problemen en vormen van sociale kwetsbaarheid in de netten van justitie terecht, de expertises van politiemensen, maatschappelijk werkers, psychiaters en psychologen maten hen allen een gelijkaardig delinquent profiel aan, waarin een ‘gevaarlijke’ omgeving, ongehoorzaam en losbandig gedrag op één lijn werden geplaatst. Dat maakte, en legitimeerde, dat de meisjes verregaande en strenge beschermingsmaatregelen kregen opgelegd: ze werden meestal uit hun familie verwijderd en in een instelling geplaatst, dat gebeurde sneller dan bij de jongens het geval was, en ze belandden doorgaans in langere institutionele trajecten. Ook vandaag wordt in de aanpak van het ‘problematische’ meisje frequent en snel teruggedrepen naar de plaatsing en motiveren jeugdrechters dat onveranderlijk op grond van gevaarsituaties en ‘dringende’ nood aan bescherming (MAZZOCCHETTI, 2010).

Jonge vrouwen belandden tussen 1912 en 1965 overwegend in private, religieuze heropvoedinginstellingen die als minder streng doorgingen dan deze van de staat. Dat neemt echter niet weg dat plaatsing een moeilijke en stigmatiserende ervaring was, die belangrijke consequenties had voor het verdere traject van deze jongeren – wat vandaag volgens Jacinthe Mazzocchetti niet anders is en maakt dat zij van “le placement comme risque” spreekt (MAZZOCCHETTI, 2010: 65). Vanaf de eerste plaatsing, in observatie of heropvoeding, droeg de jonge vrouw onherroepelijk het etiket van ‘justitiemeisje’ mee en de meerdere opeenvolgende verslagen die deskundigen en opvoeders overmaakten aan de jeugdrechter en alle toekomstige instellingen herbevestigden telkens weer haar

afwijkende en losbandige karakter, de eerder gesignaleerde problemen en de noodzaak van plaatsing. Het deskundig advies, dat steeds meer gewicht kreeg in de bestudeerde periode en geen recht op antwoord toeliet, had daardoor naast eigenlijke heropvoeding vooral ook toenemende stigmatisering tot gevolg, die meisjes uiteindelijk bitter weinig ruimte liet om nog te 'veranderen' en hen geleidelijk aan elke nieuwe kans ontnam.

Dat was zeker het geval bij jonge vrouwen die probleemgedrag bleven vertonen in de instellingen: zij verschenen snel als 'hopeloze gevallen' en werden van de ene naar de andere instelling afgestoten, om uiteindelijk als 'onverbeterlijken' te worden afgezonderd aan het einde van de institutionele keten van de jeugdbescherming, in de heropvoedingsinstelling van Brugge. Hoewel er in die instelling na de Tweede Wereldoorlog wel degelijk werk werd gemaakt van een modernisering en de uitbouw van pedagogische, sociale en psychologische technieken, zij het trager dan in de andere staatsinstellingen, wijst haar praktijk op een falen van bescherming en heropvoeding. Dit falen had te maken met een gebrek aan investeringen in personeel en middelen, een regime met erg hardvochtige tuchtmaatregelen die in de jaren 1950 vervangen werden door het op grote schaal toedienen van kalmerende medicatie, en het feit dat voor 'moeilijke' meisjes de hoop al grotendeels was opgegeven. Hier kan opnieuw een link worden gelegd met de huidige jeugdbescherming: daar waar er voor jongeren met lichte vergrijpen of probleemgedrag inmiddels werk is gemaakt van alternatieve sancties, semi-residentiële en ambulante vormen van begeleiding, blijven zulke experimenten nog afwezig voor ernstige en moeilijke jeugddelinquenten en rest er voor hen doorgaans enkel de 'oplossing' van opsluiting in een gesloten instelling of afstoting uit de jeugdbescherming (VAN DIJK, NUYTIENS & ELIAERTS, 2005). Bij zulke processen van afstoting komen meisjes, doordat ze amper ernstige misdrijven plegen, zelden in de praktijk van de uithandengeving (doorverwijzing naar het strafrecht voor volwassenen), maar daarentegen vaker op de grens van jeugdhulpverlening en psychiatrie terecht (MAZZOCCHETTI, 2010; MORIAU, 2004).

De praktijk van de jeugdbescherming tussen 1912 en 1965 ten aanzien van het 'problematische' en het 'moeilijke' meisje legt aldus meer algemene beperkingen en grenzen van het beschermingsmodel bloot. Achter het beschermingsdiscours gingen behoorlijk repressieve en stigmatiserende praktijken schuil die meer gericht waren op het apart zetten dan op rehabilitatie van de jeugddelinquent. Het is in dat opzicht treffend dat men vandaag precies de zogenaamd 'te softe' aanpak van het beschermingsmodel als argument gebruikt om haar 'inefficiëntie' in de verf te zetten en een terugkeer naar een punitief strafrechtsmodel te legitimeren, wat zowel in België als elders in Europa en de Verenigde Staten al duidelijk voelbaar is (CARTUYVELS, et al., 2009; MUNCIE, 2008). 'Soft' is de aanpak van jeugddelinquenten nooit geweest en er is tot nog toe ook nog nooit voluit en wezenlijk geïnvesteerd in (alternatieve vormen van) de heropvoeding en rehabilitatie van de zwaarste gevallen, die vandaag zoveel beroering veroorzaken.

REFERENTIES

- CARTUYVELS, Y., CHRISTIAENS, J., DE FRAENE, D. & DUMORTIER, E. (2009). La justice des mineurs en Belgique au prisme des sanctions. *Déviance et Société*, 33(3), 271-293.
- CHRISTENS, R. (1998). Sociaal geëngageerd en ongehuwd. Sociale werksters in Vlaanderen in de jaren 1920-1930. *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, 4, 65-81.
- CHRISTIAENS, J. (1999). *De geboorte van de jeugddelinquent. België, 1830-1930*. Brussel: VUB-Press.

- COLLARD, C. (1920). La prostitution des mineures et l'application de la loi sur la protection de l'enfance. *Bulletin de l'Office de la Protection de l'Enfance*, 13, 22-64.
- COX, P. (2003). *Gender, Justice and Welfare. Bad Girls in Britain, 1900-1950*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- DE KOSTER, M. (2003). *Weerbaar, weerspanning of crimineel? Meisjes en jonge vrouwen tussen emancipatie en delinquentie tijdens de eerste helft van de twintigste eeuw*. Brussel: Vrije Universiteit Brussel (ongepubliceerd doctoraal proefschrift).
- DE KOSTER, M. (2007). Tot maat van het recht. De vroege ontwikkeling van de wetenschap van het ontspoorde en criminele kind in het Centrale Observatiegesticht in Mol (1913-1941). In N. BAKKER, S. BRASTER, M. RIETVELD-VAN WINGERDEN & A. VAN GORP (Eds.), *Kinderen in gevaar. De geschiedenis van pedagogische zorg voor risicojeugd* (pp 94-119). Assen: Van Gorcum.
- DE KOSTER, M. (2009). Meisjes in de netten van justitie: Contexten en parcours van illegaliteit en vervolging van jonge vrouwen in Antwerpen. *Historica*, 32(2), 6-12.
- DE KOSTER, M. (2010). Los van God, gezin en natie. Problematisering en criminalisering van ongeoorloofde seks van jonge vrouwen in de vroege 20ste eeuw. In J. KOK & J. VAN BAVEL (Eds.), *De levenskracht der bevolking: Sociale en demografische kwesties in de Lage Landen tijdens het interbellum* (pp 355-394). Leuven: Universitaire Pers Leuven.
- DUMORTIER, E. (2006). *De jeugdrechter in twijfel: een onderzoek naar het ontstaan en de praktijk van de kinderrechter*. Brussel: Vrije Universiteit Brussel (ongepubliceerd doctoraal proefschrift).
- DUPONT-BOUCHAT, M.-S. (1996). *De la prison à l'école : les pénitenciers pour enfants en Belgique au XIXe siècle (1840-1914)*. Kortrijk: UGA.
- DUPONT-BOUCHAT, M.-S. (2004). De l'École de Bienfaisance à l'école des caïds. Les dernières années du pénitencier de Saint-Hubert (1913-1956). *Saint-Hubert d'Ardenne. Cahiers d'Histoire*, X, 143-200.
- DUPONT-BOUCHAT, M.-S., CHRISTIAENS, J. & VANNESTE, C. (2004). Jeunesse et Justice (1830-2002). In D. HEIRBAUT, X. ROUSSEAU & K. VELLE (Eds.), *Politieke en sociale geschiedenis van justitie in België van 1830 tot heden* (pp 125-162). Brugge: Die Keure.
- FRANÇOIS, A. (2008). Une phalange de collaborateurs pour "une tâche de coeur": les délégués à la protection de l'enfance (Belgique, 1912-1949). *Histoire & Sociétés*, 25(1), 6-18.
- FRANÇOIS, A. (2011). *Guerres et délinquance juvénile (1912-1950). Un demi-siècle de pratiques judiciaires et institutionnelles envers des mineurs en difficulté*. Brugge: Die Keure.
- GARLAND, D. (1985). *Punishment and Welfare. A History of Penal Strategies*. Aldershot: Gower.
- MASSIN, V. (2011a). *Protéger ou exclure? L'enfermement des "filles perdues" de la Protection de l'enfance à Bruges (Belgique, 1922-1965)*. Louvain-la-Neuve: Université catholique de Louvain (ongepubliceerd doctoraal proefschrift).
- MASSIN, V. (2011b). Violence et anormalité. La déjudiciarisation des mineures délinquantes au profit des institutions psychiatriques (Belgique, 1912-1965). In A. FRANÇOIS, V. MASSIN & D. NIGET (Eds.), *Violences juvéniles sous expertise(s), XIXe-XXIe siècles / Expertise and Juvenile Violence, 19th-21st Century* (pp 81-106). Louvain-la-Neuve: Presses universitaires de Louvain.
- MAZZOCCHETTI, J. (2010). Filles en institutions. Un placement à risque? *VST – Vie Sociale et Traitements*, 106, 64-70.
- MORIAU, J. (2004). Habiter l'entre-deux... L'impossible prise en charge des jeunes à la limite de l'aide à la jeunesse et de la psychiatrie. *Journal du Droit des Jeunes*, 233, 3-19.
- MUNCIE, J. (2008). The 'punitive' turn in juvenile justice: Cultures of control and rights compliance in western Europe and the USA. *Youth Justice*, 8(2), 107-121.
- MYERS, T. (2006). *Caught. Montreal's Modern Girls and the Law, 1869-1945*. Toronto: University of Toronto Press.

- NIGET, D. (2011). De l'hystérie à la révolte. L'observation médico-pédagogique des jeunes délinquantes en Belgique (1921-1965). *Champ pénal / Penal Field. Nouvelle revue internationale de criminologie / New international journal of criminology*, VIII. Verkregen op 17 april 2012, via <http://champpenal.revues.org/8056>
- ODEM, M.E. (1995). *Delinquent Daughters. Protecting and Policing Adolescent Female Sexuality in the United States, 1885-1920*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- RACINE, A. (1933). *Les enfants traduits en justice. Etude d'après trois cents dossiers du tribunal pour enfants de l'arrondissement de Bruxelles*. Luik: G. Thone.
- S.N. (1911). *Congrès international des patronages*. Antwerpen: Comité international des patronages.
- VAN DIJK, C., NUYTIENS, A. & ELIAERTS, C. (2005). The Referral of Juvenile Offenders to the Adult Court in Belgium: Theory and Practice. *The Howard Journal*, 44(2), 151-166.
- WETS, P. (1932). Le délégué à la protection de l'enfance. *Oeuvre Nationale de l'Enfance*, 14(2), 43-47.
- WONG, T. (2012). *Risk factors in female delinquency*. Amsterdam: Vrije Universiteit Amsterdam.